

MEHMET ZİYA'NIN GÖZÜYLE ANTİK DÖNEMDE BURSA VE ÇEVRESİ (ELEŞTİREL BİR BAKIŞ)¹

Kamil DOĞANCI*

ÖZET

Bursa ve yöresi Neolitik dönemden itibaren iskana uğramış bir bölgedir. Ünlü coğrafyacı Strabo'ya (M.Ö. 64-M.S. 21) göre bölge Trakya kökenli Bithynler tarafından iskan edilmiş ve bu nedenle daha sonraki dönemde de Bithynia olarak adlandırılmıştır. Bithynia bölgesi önce Lidya Krallığına daha sonra M.Ö. 546 yılında da Perslerin Anadolu Satraplığına bağlanmıştır. Büyük İskender'in M.Ö. 334'deki Granikos Muharebesinde Persleri yenmesiyle tüm Anadolu gibi Bithynia da Makedonya İmparatorluğu'nun parçası durumuna gelmiştir. İskender'in ölümünden sonra generalleri arasındaki mücadeleler sırasında güçlenen Zipoites M.Ö. 297'de Bithynia Krallığı'nı kurmuştur. M.Ö. 74 yılında da son Bithynia kralı IV. Nikomedes vasiyetle krallığı'nı Roma'ya bırakmıştır. Bundan sonra Bithynia ve çevresi önce Roma, ardından Bizans ve Osmanlı hakimiyetlerine girmiştir. Bursa ve

---

* Öğr. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Mehmet Ziya Bey (1866-1930) yılları arasında yaşamıştır. Makalemiz onun "Bursa'dan Konya'ya Seyahat, Ankara, 2008, 664 s.) adlı eserine eleştirel bir bakış niteliğindedir. Yazar eserinde gezdiği yerlerin tarihini, coğrafyasını, insanların yaşam tarzlarını ve inançlarını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Eserin özellikle Birinci (s. 22-162) ve İkinci Bölümlerinde yer alan (s. 163-208), Bursa ve çevresinin Eskiçağ tarihiyle ilgili paragrafları makalemizin ana konusudur. Mehmet Ziya eserinde hem bizzat gördüğü antikçağ buluntularından hem de ulaşabildiği antikçağ yazarlarının eserlerinden faydalanmıştır. Yaşadığı dönemde Türkiye'de Eskiçağ Tarihi çalışmaları henüz başlamadığı için yüzey araştırmaları ve arkeolojik verileri kullanamamıştır. Bu durum eserinde bir eksiklik olarak göze çarptığı gibi, arkadan gelecek araştırmacılar için de ihtiyatla kullanılması gereken bir yazıdır.

çevresinde antik dönemde Khios (=Gemlik), Nikaia (İznik), Apamea (=Mudanya) vb. gibi önemli yerleşimler bulunuyordu.

Anahtar Kelimeler: Prusa, Bithynia, Nikaia, Apamea, Khios.

ABSTRACT

Bursa and its Environs in Ancient Era According to Mehmet Rıza (A Critical View)

Bursa region was settled by various Thracian tribes ever since the ancient times. According to the well known geographer Strabon Bursa region was settled by the one of the Thracian tribes called Bithyns. After that time the region was called Bithynia because of this Thracian tribe. They were incorporated by king Croesus within the Lydian monarchy, with which they fell under the dominion of Persia (546 BC), and were included in the satrapy of Phrygia. But even before the conquest by Alexander the Bithynians appear to have asserted their independence, and successfully maintained it under the prince Zipoites. He assumed the title of king in 297 BC. But the last king, Nicomedes IV, was unable to maintain himself against Mithridates VI of Pontus, and, after being restored to his throne by the Roman Senate, he bequeathed his kingdom by will to the Roman republic (74 BC). In ancient times several major cities sat on the Prusa region: Cius, Apamea and Nicaea.

Key Words: Nicaea, Prusa, Nicomedeia, Apamea, Chios.

Mehmet Ziya eserinde ilk olarak Apamea (=Mudanya) kentinin eskiçağ tarihini anlatır. Ona göre modern Mudanya “Myrleens”lerin² kurduğu “Apama” kentidir. (Mehmet Ziya 2008: 25) Mehmet Ziya bu görüşlerini destekleyecek herhangi bir kanıt göstermemiştir.

Mehmet Ziya'nın bu tespitleri önemli eksiklikler ve yanlışlıklar içermektedir. Şöyle ki, antik kaynaklara göre Myrleia kenti Prusa'nın kuzeybatısındaki Khios (=Gemlik) Körfezinde Kolophon kolonisi olarak kurulmuştur.³ M.Ö. 4.-3. yüzyıllarda kent sikkelerinin Kolophon kentindekilerle benzerliği de bu görüşü doğrulamaktadır. (RG 1908: 246; Wilson, 1961: 66) Daha sonra Makedonya kralı V. Philippos (M.Ö. 221-179) Pergamon Krallığı ile yaptığı savaş sonucu kenti ele geçirmiş ve kayınbiraderi Bithynia Kralı I. Prusias'a (M.Ö. 228-183) vermiştir. I. Prusias

---

² Mehmet Ziya'nın “Myrleens’ler” olarak bahsettiği bu topluluk Myrleialılar’dır. Bunların Trakya kökenli bir topluluk oldukları düşünülmektedir. (Strab. XII, 8.10).

³ Plin. *nat.hist.* V, 148; Mela, *chorog.* I, 88: “...trans Rhyndacum est Dascylos et quam Colophonii conlocavere Myrlea.”

da şehri yeniden inşa etmiş ve karısının ismine izafeten Apamea ismini vermiştir. (Strab XII, 4.3; Haris-Ryde 1980: 861; Hicks 1907: 228)

Mehmed Ziya'nın eserinde bahsettiği diğer bir yerleşim yeri, dut ve üzüm bahçelerinin olduğu eski Misopolis (=Misi) köyüdür. (Mehmet Ziya 2008: 26) Yerleşimin ismi polis olarak verilmekle birlikte burasının bir polis olduğunu düşünmek doğru değildir. Çünkü antik Grek siyasal düşüncesinde "polis" denildiğinde o yerin bazı şartları taşıyor olması gerekirdi. Bir yerleşim polis sayılabilmek için *eleutheria* (=dışa karşı bağımsızlık), *autonomia* (=kendi kanunlarını yapmak ve uygulamak) ve *autarkeia* (=ekonomik bağımsızlık) gibi üç önemli özelliğe sahip olmalı idi. (Tekin 2008: 59) Ayrıca antikçağ yazarlarından Pausanias'a göre agorasız ve tiyatrosuz bir polis düşünülemezdi. (Paus. X, IV.1) Ancak Misi köyünün antik dönemde böyle bir yerleşme olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Çevrede yaptığımız yüzey araştırmaları da böyle bir yerleşimin var olduğunu doğrulamaz. Mehmet Ziya'nın eserinde belirttiği gibi Prusa yöresinde bağcılık ve sığır yetiştiriciliği yapıldığını Prusalı ünlü hatip Dio Chrysostomos da bize aktarmaktadır. Dio'ya göre tahıl ürünleri çok karlı olmadığından bağcılık yapıyordu ve kent tahıl ihtiyacını dışarıdan karşılıyordu. (Dio Chr. XLVI,8; Langer 1978: 52)

Mehmet Ziya'nın söz ettiği Filadar Köyünün (= Gündoğdu köyü)⁴ en yüksek noktasında inşa edilmiş bir kaledeki yazılı taşların incelenmesinden anlaşıldığına göre, burası Romalılar zamanında kurulmuştur. (Mehmet Ziya 2008: 45) Tepenin yüksekliği yaklaşık dört yüz beş metre civarındadır. Filadar Köyü Gemlik Körfezi'ne hakim olması bakımından önemlidir. Mehmet Ziya kendi zamanında Filadar Köyü'nden Prusa'ya ulaşan doğru düzgün bir yol olmadığından şikayet etmekte ve bu köyün üzümünün pek ünlü olduğundan bahsetmektedir. (Mehmet Ziya 2008: 45)

Mehmet Ziya'nın bahsettiği bu kale muhtemelen bir Roma gözetleme kulesi olmalıdır ve Romalılar Filadar Köyünü Prusa'ya bağlayan yolun güvenliğini sağlamak amacıyla bu gözetleme kulesini yapmış olabilirler. Antik dönemde Khios'un (=Gemlik)⁵ Nikaia'nın (=İzmit) limanı olduğu göz önüne alındığında bu yolun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. (Sevin 2001: 35) Bu güzergah askeri amaçlarla da kullanılmıştır. III.

---

⁴ Gündoğdu Köyü, Bursa Osmangazi ilçesine bağlı, şehir merkezine 18 km uzaklıktadır. Bursa'ya hakim tepe üzerine kurulmuş, Gemlik Körfezi ve Bursa'yı gören bir köydür.

⁵ Plinius'a göre Myrleia'nın (=Mudanya) doğusunda yer alan Khios kenti M.Ö. 7. yüzyılda Miletoslular tarafından kurulmuştur. (Plin., *nat.hist.*, V, 144). Kent M.Ö. 202'de Makedonyalı V. Philippos tarafından ele geçirilmiş ve Bithynia kralı Prusias'a verilmiştir. Bithynia kralı da kentin ismini Prusias olarak değiştirmiştir. (Strab., XII, 4.3; Haris-Ryde 1980: 861).

Mithridates Savaşında (M.Ö. 74-63) Romalı komutan Triarius M.Ö. Prusa'yı ele geçirdikten sonra Nikaia'ya bu yol üzerinden gelmiştir. (App. *Mithr.* XI, 77; Şahin 1987: 4-5; Doğançcı 2005: 180)

Yine Mehmet Ziya'ya göre Keşiş Dağı (=Olympos) Mudanya sahiline doğru yaklaşan bir gezginin ilk bakışta dikkatini çeker. Tepeleri karla örtülüdür ve çevresi asırlık ağaçlarla doludur. O kadar muhteşem, o derece azametli görünür ki, eski insanlar bu dağa daima hayret ve hürmetle bakmışlardır. Eski Yunan ve Roma tarihçileri Uludağ'a "Mysia Olympos'u" adını vermişlerdir. (Mehmet Ziya 2008: 99) Dağa bu ismi verenler dağın güneybatı yamaçlarında yaşayan Mysialılar idi. Mehmet Ziya'nın verdiği bilgilere göre; Prusa kenti de Mysia Olympos'unun (=Uludağ) kuzeybatıya bakan yamaçlarında kurulmuştur. Prusa ovası tarım açısından zengindi. Olympos Dağından kereste elde ediliyordu. Lidya kralı Kroisos'un oğlu Atys'in Kral Midas'ın yeğeni Adrastos tarafından öldürülmesi olayı Olympos'un güney vadilerinde gerçekleşmiştir.(Mehmet Ziya 2008: 103)

Mehmet Ziya'nın Olympos (=Uludağ) ve Prusa hakkında yukarıdaki paragrafta verdikleri bilgiler ne derece doğrudur? Bu bilgileri antik kaynaklarla karşılaştırdığımız zaman bazı çelişkiler ve eksiklikler olduğu görülmektedir. Olympos dağının kuzeyini Bithynler, Mygdonlar ve Dolionların iskan ettiğini söyleyen antik coğrafyacı Strabo'dan hareketle Prusa yöresinin ilk halkı Thrakia kökenli bu topluluklar olduğunu söyleyebiliriz." (Strab. XII,8.10; Işık 2001: 23; Sevin 2001: 32) İskit baskısı nedeniyle boğazları geçerek Anadolu'ya giren Thyner Bithynia'nın kuzeyine, Bithynler ise iç kesimlerine yerleşmişlerdir.(Sevin 2001: 8)

Strabo'nun rivayetine göre Olympos Dağındaki korunaklı kalelerinde oturan kanun kaçakları Romalıları çok uğraştırmışlardır.(Mehmet Ziya 2008: 104) Olympos Dağının özellikle Roma döneminde kanun kaçaklarının sığınağı haline gelmiştir. Hatta bu kanun kaçakları kentin polis teşkilatındaki yüksek bir memuru öldürmüşlerdir.(Strab. XII, 8.8; Robert 1937: 97; Sherk 1955: 404) Olympos Dağı engebeli konumundan dolayı haydutlar için önemli bir üs idi. Hatta bu haydutların en meşhurlarından biri olan Gordiokomeli Kleon'a Roma İmparatoru Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) Antonius ile yaptığı savaşlardaki yardımları nedeniyle bazı ayrıcalıklar bile tanımıştır.(Sevin 2001: 47)

Olympos Dağı Romalıların Anadolu'ya ilk ayak bastıkları dönemde (M.Ö. 2. yy başları) önemli olaylara sahne olmuştur. Bu tarihi olaylardan biri, Galat kabilelerinin Romalılara karşı Selevkos kralı III. Antiokhos'un (M.Ö. 222-187) tarafını seçmeleri ve bunun neticesinde Romalı komutan G. Manlius Vulso'nun askerleri tarafından burada yenilgiye uğratılmasıdır.(Mehmet Ziya 2008: 104) M.Ö. 189 yılında aynı Romalı general Galatları bölgeden temizlemek ve Selevkos Kralı III. Antiokhos'a

yaptıkları askeri yardımlardan dolayı cezalandırmak amacıyla Anadolu'ya girdi. Manlius Vulso Bergama kralının da desteğini alarak Galatlarla yaptığı savaşı kazandı. (Liv., XXXVIII. 45; Kaya 2005: 13)

Antik dönem yazarları Prusa'nın kaplıcalarına dair epeyce bilgi vermişlerdir. Prusa antik dönemde sıcak su kaynakları ve hamamlarıyla meşhur idi. (Plin. *epist.* X, 23; Hicks 1907: 228) Prusa'nın Roma imparatoru Traianus döneminde (M.S. 117-138) gelişmiş bir kent olduğunu dönemin eyalet valisi Plinius'un imparatora yazdığı mektuplarda açıkça görüyoruz. Bu mektuplarda o dönemde Prusa'da meclis binası, tiyatro ve kütüphane gibi kamuya açık birçok binalar yanında hamamların da varlığından bahsedilmektedir. Eyalet valisi Plinius'un imparator Traianus'a yazdığı mektuplardan bir tanesi yeni bir hamam inşa edilmesiyle ilgilidir:

“Efendim, Prusalıların hem harabe, hem de çok eski bir hamamları var. Bu yüzden, burayı hoşgörünüze sığınıp onarmak istemişlerdi. Ama ben bir yenisinin yapılması gerektiğini düşündüğümünden..., bana öyle geliyor ki, onların bu arzusunu yerine getirebileceksin. Çünkü şu kaynaklardan elimize para geçecek; ilkin, özel şahıslardan şimdiden para toplamaya başladım; ikincisi, buranın halkı, hazineden zeytinyağı için kullanmaya alıştığı parayı, hamamın yapımına harcamaya hazır. Her şeyden öte, kentnin saygınlığı ve senin çağının görkemi de böyle bir yapı gerektirir.”(Plin., *epist.*,X, 23)

Plinius'un bu isteği üzerine imparator hamamın inşasına izin vermiş ama bunun için halka fazla bir külfet yüklenmemesini istemiştir: (Mehmet Ziya 2008: 105)

“Yeni bir hamamın yapımı, Prusalıların gücünü açacak bir yük olmayacaksa, onların bu arzusunu yerine getirebiliriz ama bu yüzden yeni bir vergi yükümlülüğüne girmeleri ve zorunlu amaçlar için ayrılan gelirden daha fazla harcamamaları koşuluyla.”(Plin. *epist.* X, 24)

Plinius diğer bir mektubunda hamamın daha önceden imparator Claudius (M.S. 41-54) adına bir tapınak inşası için ayrılan araziye yapılacağını bildirmiştir. Bu nedenle Plinius imparatorundan izin istemek için başka bir mektup daha yazmıştır:

“Efendimiz! Evi hediye eder veya satılmasına müsaade ederseniz Bursalılar bu lütfünüzden dolayı çok minnettar ve müteşekkir kalacaklardır; hamamı bu arazi üzerinde kurup etrafına kemeraltı ve halk için oturacak yüksek yerler inşa etmek fikrideyim. Bu muhteşem bina sizin imparatorluk zamanınızın parlaklığı ve

ihtişamiyla uyumlu, faydalı bir tesis olacaktır.”(Plin. epist. X, 70; Mehmet Ziya 2008: 105)

İmparator Traianus eyalet valisi Plinius’un bu isteğini geri çevirmemiş ve bu başvuruyu da uygun görüp onaylamıştır. (Plin. *epist.* X, 71; Mehmet Ziya 2008: 105)

Plinius’un yukarıdaki mektuplarının içeriğinden ve imparatorun verdiği cevaplardan anlaşıldığına göre, inşası söz konusu olan hamam kaplıca olmayıp doğu ülkelerindeki bizim bildiğimiz meşhur Roma hamamlarıdır. (Mehmet Ziya 2008: 105)

Plinius Prusa’da büyükçe bir kütüphanenin olduğunu ve İmparator Traianus’un heykelinin de bu kütüphanenin kapısı önünde dikili bulunduğunu belirtmektedir. Ancak söz konusu kütüphane ve heykelden günümüze iz kalmamıştır. Aslında genel olarak Prusa’da Romalılar ve Bizanslılar devrinden kalma çok az kalıntı bulunmaktadır. Bunun nedeni kentin devamlı olarak yerleşime uğramış olması ve sonradan gelenlerin önceki yapıları tahrip etmeleri olabilir. Ancak burada arkeolojik kazılar yapılırsa Hellenistik ve Roma dönemlerine ait önemli kalıntılar çıkacağı şüphesizdir. (Mehmet Ziya 2008: 105-106)

Katırlı Dağlarından ayrılan bir dağ kolunun doğu tarafına yaslanan modern Gemlik antik dönemdeki Khios kentinin üzerine kurulmuştur. Khios körfezin doğu ucunda kurulmuş bir liman yerleşimidir. Doğuya doğru Sangarios ırmağına ve güneydoğuya doğru Phrygia’ya ulaşan ticaret yollarının kesişme noktasında yer alır. (Storey 1998: 31) Khios’un kuruluşuyla ilgili ilk kayıtlar altın postu arayan Arganoutlar ile ilişkilidir. Antik kaynaklarda kenti Herakles’in arkadaşı ve onunla birlikte bu seyahate çıkan Kios’un kurduğunu yazmaktadır. (Strab. XII, 4.3; Mehmet Ziya 2008: 136) Kent Miletoslular tarafından kolonize edilmiştir. (Storey 1998: 31; Mehmet Ziya 2008: 136) Kent körfezin iç kısmında gemilerin kolayca demirleyebileceği uygun bir yerde kurulmuştur. Bu nedenle başta Nikaia olmak üzere Phrygia’nın yakın bölgelerinin emporionu olmuştur. (Plin., *nat.hist.*, V, 144; Mela, *chronog.*, I, 89)

Kios’un eski dönemleri hakkındaki bilgilerimiz çok eksiktir. Makedonya kralı V. Philippos M.Ö. 202’de kenti tahrip etmiş (Polyb., XV, 23; Rawson 1982: 359) ve Bithynia kralı Prusias’a vermiştir. Bithynia kralı kenti restore etmiş ve adını Prusias olarak değiştirmiştir. (Strab. XII, 4.3; Polyb. XV, 22; Rigsby 1996: 143; Rawson 1982: 359) Ancak Olympos Dağı eteğindeki Prusa (Bursa) şehrinden ayırmak için Gemlik’e “Sahil Prusa’sı” (Prussa ad Mare) adını vermiştir. Bazı araştırmacılar Kios isminin Kiye olarak günümüz kadar geldiğini düşünmektedirler. (Wilson 1961: 84)

Antik Kios kentinden günümüze az sayıdaki sütun parçaları, lahitler ve mimari kalıntılar dışında bir şey kalmamıştır. Fakat evlerin inşası için hafriyat yapıldığı zaman direk başlarına, sütun parçalarına rastlanmaktadır. Kentin kuzeybatısında Bizans döneminden kalma surlar vardır. Yeni kent tam olarak antik kentin üzerine kurulmuş ve onu büyük ölçüde tahrip etmiştir. (Wilson 1961: 87)

Bithynia'nın antikçağdaki en önemli kentlerinden biri de Prusa'dır. Prusa'da Hellenistik ve Roma devirlerden günümüze çok az kalıntı ulaşabilmiştir. Bunlar da sur kalıntıları arasındaki bazı stel ve sütun parçalarıdır. Bunun nedeni daha sonraki devirlerde Roma kalıntılarının surların güçlendirilmesinde kullanılmış olmasıdır. Ancak Mehmet Ziya'nın Prusa'nın bir dönem Bithynia eyaletinin başkenti olduğu tezinin (Mehmet Ziya 2008: 144) herhangi bir dayanağı yoktur. Ne epigrafik malzemeler ne de nümizmatik malzemeler bu görüşü desteklemez.

Mehmet Ziya Prusa'nın kuruluşuyla ilgili çeşitli görüşlerden söz etmektedir. Bu görüşlerin ilkinde göre Prusa kenti Prusias adlı bir kral tarafından kurulmuştur ve M.Ö. beşyüz sene öncesine uzanır. (Mehmet Ziya 2008: 145) Mehmet Ziya bu tezi Strabon'a dayandırmaktadır. Nitekim Strabo da Prusa'nın kuruluşunu Kroisos'a karşı savaşan Bithynia kralı Prusias'a dayandırmaktadır. (Strab. XII, 4.3; Doğançcı 2005: 35) Fakat Lydia kralı Kroisos M.Ö. 546 yılında Perslere karşı yaptığı savaşı kaybedince Lydia devleti de yıkılmıştır. Ayrıca Kroisos ile Prusias'ın yaşadıkları dönem arasında yaklaşık 300 yıllık bir zaman dilimi vardır. Neticede Mehmet Ziya Strabo'nun Prusa'nın kuruluşu ile ilgili verdiği bilgi yanlıştır.

Mehmet Ziya Prusa'nın kuruluşuyla ilgili ikinci görüşünü Bizanslı tarihçi Etienne'e dayandırmaktadır. Etienne Prusa kentini İran hükümdarlarından I. Xerxes'in (M.Ö. 485-465) çağdaşı olan Prusias adlı bir kralın kurduğunu bildiriyor. (Mehmet Ziya 2008: 145) Ancak bu iddianın herhangi bir bilimsel dayanağı yoktur. Üstelik Bithynia kralı I. Prusias'ın (M.Ö. 228-182) yaşadığı dönemle Pers kralı I. Xerxes'in yaşadığı dönem arasında yaklaşık 250 yıllık bir fark vardır.

Mehmet Ziya'nın kitabında son olarak Yaşlı Plinius'un (M.S. 25-79) Prusa'nın kuruluşuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. (Mehmet Ziya 2008: 145) Yaşlı Plinius'a göre Prusa kentini Kartacalı komutan Hannibal (M.Ö. 246-183) kurmuştur.⁶ Hannibal'in Prusa kentini kurması da M.Ö. 184 yılına denk gelmektedir. (Strab., XII, 4.3; Bosch 1946: 35; Mitchell 1860: 44; Haris-Ryde 1980: 861; Rawson 1982: 360) Dolayısıyla Mehmet Ziya burada

---

⁶ Plin., *nat.hist.*, V, XLIII. 148: "... intus in Bithynia Prusa ab Hannibale sub Olympo condita."

yanlış bilgi vermektedir. Zira Hannibal M.Ö. 202'deki Zama Muharebesinde yenilip Doğu'ya Selevkos kralı III. Antiokhos'a sığınmış, buradan da Bithynia kralı I. Prusias'ın yanına gitmiştir. Romalılardan kaçan Hannibal'in kendi başına böyle bir kent kurması pek mantıklı görünmemektedir.

III. Mithridates Savaşı sırasında (M.Ö. 74-M.Ö. 63) diğer Bithynia kentleri gibi Prusa da Pontus kralı VI. Mithridates tarafından ele geçirilmiştir. Ancak daha sonra Romalı general Lucullus VI. Mithridates'i mağlup etmiş ve komutanları Triarius ve Barba Prusa'yı tekrar ele geçirmişlerdir. (App. *Mithr.* XI, 77; Şahin 1987: 4-5) Böylece Prusa kenti Roma'nın Bithynia eyaletine katılmış ve eyaletin idare merkezi olan Nikomedeia'ya bağlanmıştır. (Mehmet Ziya 2008: 145)

İmparator Traianus döneminde (M.S. 98-117) Bithynia eyaleti valisi Plinius'un iyi idaresi sayesinde Prusa şehri çok ilerlemişti. (Mehmet Ziya 2008: 145-146) Bu dönemde kentte bir *boule* meclisi vardı (Plin. *epist.* X, 39; Dio Chr., XLV,3) ve kent sikke basma hakkına sahipti. Roma döneminde kent yeni binalar kazanmış ve hızla büyümüştür. Traianus kente bir kütüphane ve hamam yapılması için yardımcı olmuştur. (Plin., *epist.*, X, 23; X, 70; Radice 1962: 160; Ridley 1987: 477)

Bithynia'daki bir başka önemli kenti Nikaia (=İznik) idi. (Mehmet Ziya 2008: 150) Nikaia kenti Askanios (=İznik Gölü) gölü kıyısında kurulmuştur.(Strab. XII, 4.7; Mitchell 1860: 43) Dört kapısı olan kentin etrafı 16 stadion (2.893 m) uzunluğundaki surlarla çevrilmişti. Kent özellikle M.Ö. 4. yy.dan itibaren gölün etrafındaki verimli topraklardan elde ettiği ürünler ve Kios üzerinden yaptığı ticaret sayesinde zenginleşmeye başlamıştır. (Storey 1998: 35) M.Ö. 57'de kente gelen Romalı ünlü şair Catullus Nikaia ovasını "verimli ve sıcak" olarak betimlemiştir.⁷ Mehmet Ziya'ya göre Nikaia'nın bu iklimi sık sık salgın hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Mehmet Ziya 2008: 150)

Bizans tarihçilerinden Etienne Nikaia'nın Bottiaelılar denilen bir kavim tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Gerçekten de antik kaynaklara göre İznik yöresine ilk olarak Bottiaelılar yerleşmiş ve burada Olbia kentini kurmuşlardır. (Plin., *nat. hist.*, V, XLIII, 148) Daha sonra M.Ö. 4.yy.da İskender'in generallerinden Antigonos kenti Antigoneia adıyla tekrar kurmuştur. (Strab. XII, 4.7) Kentin önceki adı Ancore veya Helicore idi. (Merkelbach 1985: 1; Mehmet Ziya 2008: 150) Antigonos M.Ö. 301'de ölünce Antigoneia'yı (=İznik) ele geçiren Lysimakhos buraya Nikaia ismini vermiştir. (Strab., XII, IV.7; Mehmet Ziya 2008: 151)

---

⁷ Catull. XLVI: "Linquntur Phrygii, Catulle, campi Nicaeaeque ager uber aestuosae: ad claras Asiae volemus urbes."; Thomson 1997: 5.

Mehmet Ziya Strabo'ya dayanarak Nikaia'nın belli bir süre Roma'nın Bithynia eyaletinin metropolisi olduğunu ileri sürmüştür. (Mehmet Ziya 2008: 150) Ancak Strabo Nikaia'yı Bithynia eyaletinin metropolisi olarak adlandırmakla birlikte kent resmi olarak bu unvanı kullanmamıştır. (Strab. XII, 4.7) Bithynia Krallığının da başkentliğini yapmış olan Nikomedeia (=İzmit) Roma döneminde eyaletin metropolisi olmuştur. Nikaia ile Nikomedeia arasında eyaletin metropolisliğiyle ilgili ortaya çıkan rekabet antik dönem yazarlarının da ilgisini çekmiştir. (Rigsby 1996: 445; Macro 1980: 683) Prusalı Dio iki kent arasında her bakımdan denge olduğunu belirtmektedir. Her ikisi de conventus merkezidir ve birbirleriyle ticaret yapmaktadırlar. (Dio Chr. XXXVIII) Aralarındaki rekabet her iki kent için de zararlı olmuştur. Mesela Nikaia'da suç işleyip Nikomedeia'ya kaçan kişiler buradan sığınma hakkı elde ederek işledikleri suçun cezasından kurtulmuşlardır. (Dio Chr. XXXVIII, 41-42) Nikaia hiçbir zaman Nikomedeia kentinin unvanlarını elde edememiştir.

Roma döneminde basılan sikkelerde Nikaia metropolis olarak gösterilmemiş, fakat kentin kapıları üzerindeki yazıtlarda bu unvanı kullanmıştır. (Mehmet Ziya 2008: 151) M.S. 120 yılında Nikomedeia, Nikaia ve Prusa'yı etkileyen büyük bir deprem meydana gelmiştir. Deprem sonucunda bu kentler büyük oranda tahrip olmuştur. İmparator Hadrianus (M.S. 117-138) depremden büyük zarar gören Nikaia surlarını tamir ettirip bugün doğu ve güneyde bulunan iki kapıyı tekrardan yaptırmıştır. İmparatorun bu lütfüne kent halkı onun adına şu yazıtı diktirmiştir:

“İmparator Kayser, Tanrı Traianus Parthicus'un oğlu, tanrı Nerva'nın torunu, halkın egemenlik yetkisini kendinde taşıyan (tribunicia potestas), Traianus Hadrianus Augustus'a, Augustusların en dindar neokoru (imparator kült ve tapınağına sahip şehir), Dionysos ve Herakles soyundan gelen, Bithynia ve Pontus'un birinci (kenti), imparatorların ve kutsal (Roma) Senatosunun kararları uyarınca ise metropolis olan Nikaia'ya sundu.” (CIG 3745a; Schneider-Karnapp 1938: 12; Doğancı 2001: 63)

M.S. 258'de Gotlar Nikaia kentini yağmalamışlardır. (Ridley 1987: 558; Magie 1950: 704; Kaya 2000: 145; Olmstead 1942: 411; Weiser 1983: 87) Bu istiladan sonra kentin surları yeniden inşa edilmiştir. Sikkeler üzerinde kent surlarının resmi ilk defa bu olaydan sonra görülmektedir. (RG, 1908: 503; RG, 1908: 507; Weiser 1983: 255; RG 1908: 867-8; RG, 1908: 511) İmparatorlar Gallienus (M.S. 253-268), Macrianus (M.S.260-261) ve Quietus (M.S.260-261) dönemi sikkelerinde görülen kale resimleri Got istilasından sonra savunmaya verilen önemi göstermektedir. (RG, s. 507; IGR III, 40) Gotlar çekilir çekilmez tahrip edilen binalar tekrar yapılmaya başlanmıştır. Fakat inşaatta acele edildiğinden taş yontmacılığı sanatı bakımından değerli eserler arasında bulunan sütunlar, sütun başlıkları vs.

gelişigüzel yerleştirilmiş ve böylece eski mimari parıltı ve güzellik yok olmuştur.(Mehmet Ziya 2008: 151-152)

İmparator Valens döneminde (364-378) yine büyük bir deprem olmuş ve ne kadar kamu binası varsa tamamı yıkılmaya yüz tutmuştur. (Amm., XVII, 4.1-8; XXII, 13.5; Mehmet Ziya 2008: 152) İmparator Iustinianus döneminde (M.S. 527-565) kentte büyük bir inşa programı başlatılmıştır.(Amm. XXII, 9.5; Bosch 1937: 39) Iustinianus Nikaia'yı kilise ve manastır gibi kamu binalarıyla donatmıştır. Eskiden mevcut olup yıkılmaya yüz tutan gösterişli saray restore edilmiş, şehre su getirmek için de su kemerleri yapılmıştır.(Mehmet Ziya 2008: 152)

Sonuç olarak Mehmet Ziya'nın Bursa ve çevresinin eskiçağ tarihi hakkında bilgi veren ilk seyyahlardan biridir. Henüz güncel yapılaşmanın olmadığı bir dönemde (19. yy.) bölgeyi gezdiği için günümüzde yok olmuş antik kalıntılar hakkında az da olsa bilgi vermesi bakımından önemli bir eserdir. Çünkü günümüzde bölgedeki antik kentlerin tamamı yoğun bir yapılaşmaya sahne olmuştur. Bu yapılaşma yüzeydeki kalıntıları tamamen yok ettiği gibi bu bölgelerde arkeolojik kazıların yapılmasını da zorlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

a.) Modern Kaynaklar

- Bosch 1937 C. Bosch, *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.
- Bosch 1946 C. Bosch, "Bithynia Tetkikleri", *Bellekten*, c. X, sayı: 37, Ankara, 1946, s. 29-53.
- CIG *Corpus Inscriptionum Graecarum*, ed. by A. Boeckh, vol. I-IV, Berlin, 1828-1877.
- Doğancı 2001 Kamil Doğancı, "Bursa ve Civarını Etkileyen Depremler", *Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi*, ed. Nurcan Abacı, Bursa, 2001, s. 61-66.
- Doğancı 2005 Kamil Doğancı, "Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu*, s. 169-186, Osmangazi Belediyesi, Bursa, 2005.
- Harris-Ryde 1980 B.F. Harris-North Ryde, "Bithynia: Roman Sovereignty and Survival of Hellenism", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, ed. Hildegard Temporini, Berlin-New York, 1980, s. 857-901.
- Hicks 1907 E.L. Hicks, "Three Inscriptions from Asia Minor", *Journal of Hellenic Studies*, vol. 27, 1907, s. 226-228.

- IGR III *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, 3, ed. Rene Cagnat, Roma, 1964.
- Işık 2001 Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- Kaya 2000 M. Ali Kaya, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, no: 112, İzmir, 2000.
- Kaya 2005 M. Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 24, sayı: 38, Ankara, 2005, s. 11-30.
- Langer 1978 N. Patricia Langer, *Power and Propaganda: Relations Between Rome and Bithynia under the Empire*, University of Virginia, Virginia, 1978.
- Magie 1950 David Magie, *Roman Rule in Asia Minor I-II*, Princeton, 1950.
- Mehmed Ziya 2008 *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Haz: M. Fatih Birgül-L. Ali Çanaklı, Ankara, 2008.
- Mitchell 1860 S. Augustus Mitchell, *Ancient Geography*, Philadelphia, 1860.
- Olmstead 1942 A.T. Olmstead, "The Mid-Third Century of the Christian Era II", *Classical Philology*, vol. 37, no. 4, October, 1942, s. 398-420.
- Radice 1962 Betty Radice, "A Fresh Approach to Pliny's Letters", *Greece & Rome*, 2nd ser., vol. 9, no. 2, October-1962, s. 160-168.
- RG W.H. Waddington-E. Babelon-Th. Reinach, *Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure: Bithynie*, Paris 1908 vd.
- Rawson 1982 Elizabeth Rawson, "The Life and Death of Asclepiades of Bithynia", *The Classical Quarterly*, New Series, vol. 32, no. 2, 1982, s. 358-370.
- Ridley 1987 R.T. Ridley, *History of Rome (A Documented Analysis)*, Roma, 1987.
- Rigsby 1996 Kent J. Rigsby, *Asylia: Territorial Inviolability in the Hellenistic World*, University of California Press, California, 1996.
- Schneider-Karnapp 1938 A. Maria Schneider-Walter Karnapp, *Die Stadtmauer von Iznik (Nicaea)*, *Istabuler Forschungen* 9, Berlin, 1938.
- Sevin 2001 Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- Storey 1998 S. Jonathon Storey, *Bithynia: History and Administration to the Time of Pliny the Younger*, Edmonton, 1998.
- Şahin 1987 Sencer Şahin, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, T1-69, Bonn, 1987.

- Tekin 2008 Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Thomson 1997 D.F.S. Thomson, *Catullus*, University of Toronto Press, Toronto, 1997.
- Weiser, 1983 Wolfram Weiser, *Katalog der Bithynischen Münzen der Sammlung des Instituts für Altertumskunde der Universität zu Köln; Band I: Nikaia*, Köln, 1983.
- Wilson 1961 D. R. Wilson, *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Grek and Roman Periods*, Oxford University, 1961.

b.) Antik Kaynaklar

- App. Mithr. Appianus, Mithridateios, ed. By H. White, Loeb Classical Library, London, 1955.
- Dion Chr. Dion Chrysostomos, *Orationes*, English translation by H.L. Crosby, Loeb Classical Library, London, 1962.
- Liv. Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, ed. E.T. Page, Loeb Classical Library, London, 1954-1957.
- Mela *chorog.* Pomponius Mela, *Chorographia*, ed. A. Silberman, Paris, 1988.
- Paus. Pausanias, *Descriptio Graeciae*, ed. by W.H.S. Jones, Loeb Classical Library, London, 1964.
- Plin. *nat.hist.* Plinius d. J., *Historia Naturalis*, ed. H.R. Racham, Loeb Classical Library, London, 1947.
- Plin. *epist.* Plinius, *Epistulae*, çev. Çiğdem Dürüşken-E. Özbayoğlu, *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları*, İstanbul, 1999.
- Strab. Strabon, *Geographika*, ed. by H.L. Jones, Loeb Classical Library, London, 1957.